

PUBLIKUOTŲ TEKSTŲ PAVEIKTOS PASAKOS

LINA VALIUKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – brolių Grimų rinkinyje skelbtos pasakos „Karalaitis varlė, arba Geležinis Henrikas“ ir Aldonos Liobytės literatūrinės pasakos „Ramunė“ paveikti tautosakos tekstai.

Darbo tikslas – argumentuoti, ar būta tiesioginio minėtų publikuotų tekstų poveikio tautosakos variantams, bei patyrinėti, kaip konkrečiai ši sąveika vyksta.

Tyrimo metodai – tekstologinis, lyginamasis.

Išvados: sunku įrodyti tiek brolių Grimų pasakos tiesioginį poveikį sakinės tautosakos variantams, tiek argumentuotai pagrįsti literatūrinės pasakos „Ramunė“ ryšį su brolių Grimų rinkinio tekstu. Pakanka argumentų tik teigti, kad keli Lietuvoje užrašyti tautosakos tekstai yra paveikti literatūrinės pasakos „Ramunė“.

Žodžiai raktai: žodinė tradicija, publikuotas tekstas, tautosakos variantas, sąveika.

Tiriant XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje užrašytus tautosakos kūrinius, buvo pastebėta, kad kartais žodinėje tradicijoje užfiksuoti variantai yra visiškai ar tik iš dalies paveikti pirmiau publikuotų šaltinių. Šitaip susiformuoja grįžtamasis ryšys, kai pasekti ir vėliau į publikuotus rinkinius patekę kūriniai vėl sugrįžta į žodinę tradiciją¹.

Straipsnyje patyrinėsime konkrečių publikuotų rinkinių ir tautosakos tekstų sąveikos pavyzdį. Pamėginsime argumentuotai atsakyti į klausimą, ar brolių Grimų rinkinyje „Vaikų ir namų pasakos“ skelbta pasaka „Karalaitis varlė, arba Geležinis Henrikas“² galėjo paveikti žodinėje tradicijoje gyvuojančius pasakos variantus. Jeigu taip, pasiaiškinsime, kaip šie tekstai sąveikauja su lietuvių tradicijoje gausesniais panašaus siužeto variantais bei kaimyninių tautų atitikmenimis.

Pirmiausia trumpai aptarsime dažniausiai pasitaikančius publikuotų kūrinių ir tautosakos tekstų sąveikos atvejus. Jų yra keletas:

1. Mechaninis kūrinio pakartojimas. Tai gali būti populiariai pateiktos (t. y. redaguotos ir suliteratūrintos) pasakos mokykliniuose vadovėliuose, spaudoje, pasakų rinkinėliuose vaikams. Tokių pasakų dažniausiai išgirstama bendraujant su mokyklinio amžiaus pateikėjais, kurie neturi tokios patirties, kad galėtų tobulinti kūrinį pagal žodinės tradicijos reikalavimus. Pasaka yra kartojama tik tol, kol yra gyvas

domėjimasis ja, kol ji yra „madinga“. Mechanškai atkartota pasaka gyvuoja tarsi atskirai nuo tradicinio repertuaro, tai yra nei įsitvirtindama jame, nei būdama visiškai atmesta, o kartais net tapdama tariamai populiari. (Tipiškas pavyzdys būtų pasaka „Raudonkepuraitė“ (AT 333); jos populiarumas tėra iliuzinis. Ši pasaka Lietuvoje yra gerai žinoma, mėgstama ir vaikų, ir suaugusiųjų, tačiau iki 1982 m. kaip tradiciškai sekamos pasakos jos buvo užrašyta vos 12 variantų³.)

2. Literatūrinių pasakų įtraukimas į tradicinį repertuarą. Iš tikrųjų literatūrinės kilmės pasakos gali patekti į tradicinį repertuarą, šis kūrinio perėmimo mechanizmas yra labai sudėtingas, reikalaujantis kūrinį pritaikyti vietinei sekimo tradicijai. Jeigu tai neįvyksta, kuri laiką gyvavęs kūrinys yra atmetamas. (Pavyzdys – straipsnyje tiriami tautosakos tekstai, paveikti literatūrinės Aldonos Liobytės pasakos „Ramunė“.)

3. Pasakos perėmimas iš moksliniu principu parengtų tautosakos rinkinių. Tai būtų pats sudėtingiausias atvejis, nes tokius tekstus atpažinti itin sunku. Įtarimų gali sukelti nebent tai, kad kūrinys nebūdingas konkrečiam etnografiniam regionui, kad panašių kūrinių neseka kiti to paties regiono pateikėjai. Tada vertėtų pasidomėti, ar panašus tautosakos tekstas nebuvo skelbtas tautosakos kūrinių rinkinyje. (Pavyzdys galėtų būti 2003 m. Antosės Čaplikienės puikiai pasekta „Pasaka apie dvi saules“ (LTR 7198/53/), kuri sutampa su Mečislovo Davainio-Silvestraičio 1889 m. užrašyta ir 1973 m.⁴ publikuota pasaka „Saulė ir vėjų motina“ (AT 516B). Ši unikali pasaka greičiausiai yra kilusi iš Azijos⁵, panašių jos variantų Lietuvoje daugiau neužrašyta. Taigi beveik nėra abejonių, iš kokio rinkinio buvo perimta A. Čaplikienės repertuarą praturtinusi pasaka. Beje, didžioji dalis šios gabios pateikėjos sekamų pasakų yra atėjusios, jos pačios žodžiais tariant, iš knygų.)

Įdomu, kad literatūrinių ir tautosakos tekstų sąveika Lietuvoje yra kitokia nei Vakarų Europoje, ten žodinė tradicija jau nunykusi. Antai Prancūzijoje pasakos vaikams yra tik skaitomos arba sekamos trumpos žaidybinės improvizacijos, mažai ką bendra teturinčios su tradicinių pasakų siužetais⁶.

Taigi koks ryšys galėtų sieti brolių Grimų rinkinyje „Vaikų ir namų pasakos“ skelbtą pasaką „Karalaitis varlė, arba Geležinis Henrikas“ su žodinės tradicijos variantais?

1812 m. išleistose „Vaikų ir namų pasakose“ paskelbta daugiau kaip 200 pasakų variantų, užrašytų iš pateikėjų bei paimtų iš senųjų rašytinių šaltinių: eiliuotų viduramžių novelių ir legendų, anekdotų ir pasakėčių rinkinių, XVII–XVIII a. literatūros⁷. Populiarusis rinkinys pradedamas pasaka apie varlę jaunikį, kuri ne kartą buvo gvildenta įvairiose mokslinėse studijose⁸.

Tarptautinėje pasakų siužetų rodyklėje ir nacionaliniuose lietuvių, latvių, rytų slavų ir lenkų kataloguose šios pasakos variantai priskirti skirtingiems tipams.

Tarptautiniame Aarne's-Thompsono kataloge siužetas *Karalius varlė, arba Geležinis Henrikas* yra priskirtas tipui AT 440. Pateikiama apibendrinamoji siužeto anotacija: „Mergaitė pasižada šulinio varlei; varlė ateina prie durų, prie stalo, į lovą; pavirsta princu. Ištikimojo tarno Henriko širdis suveržta trimis geležiniais lankais, kurie sutrūkinėja, kai jo ponas jau išvaduotas“⁹.

Bronislavos Kerbelytės „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo“ pirmame tome AT 440 tipas nėra išskirtas; variantai, kuriuose pasakojama apie mergaitės

santuoką su gyvūno pavidalą turinčiu sutuoktiniu, perkelti į skyrelį AT 425C *Žmogumi virtęs gyvūnas*. Nurodyta, kad iš viso užrašyti 74 savarankiški ir 2 su kitomis pasakomis sujungti variantai¹⁰.

Rytų slavų pasakų siužetų rodyklėje AT 440 tipui priskirti ir variantai, priklausantys AT 441 rubrikai; iš viso nurodyti 27 publikuoti šaltiniai¹¹. Deja, dėl ankstyvų publikavimo metų ir mažo tiražo pavyko patikrinti tik dešimt skelbtų tekstų. Aki-vaizdi variantų priskyrimo vienam ar kitam siužeto tipui problema (pvz., pagal nuorodas kataloge vietoj stebuklinės pasakos rasti etnografiniai pagonišku tikėjimų aprašai¹²). Septyni iš dešimties variantų priskirtini AT 441 tipui:

Neturtinga našlė išverda ir suvalgo didelį vėžį; po metų jai gimsta vėžys. / Į mergaitės kibirą įkrinta žaltys; jei jinai pažadės už jo tekėti – iššliauš iš kibiro. Mergaitė juokais pasižada. / Žmonės kaip sūnų augina vėžį / kirminėlių / ežiuką. Vėliau vėžys / kirminėlis / ežiukas peršasi caraitėi, įvykdo caro užduotis. / Kai vestuvių naktį vėžys / kirminėlis / ežiukas nusimeta kiautą / odelę ir virsta vyru, žmona kiautą / odelę sudegina – vyras dingsta. Žmona ilgai klajoja, kol randa ir susigražina vyrą¹³.

Trys variantai priskirtini tipui AT 440:

Bevaikis caras padejuoja, kad neturi vaikų – carienei gimsta žaltys. Caraitis žaltys veda neturtėlio dukrą. / Karalaitė sode pina vainikėlių, vėžys neduoda jai gėlių, kol ji neprižada už jo tekėti – karalaitė juokais pasižada. Naktį vėžys / žaltys virsta jaunikaikiu, tėvai pataria dukteriai sudeginti jo odą – vėžys / žaltys dingsta.

Ponas gražuolei dukteriai nuskina gėlę, atšliaužia gyvatė ir reikalauja už ją atiduoti dukterį. Naktį gyvatė mergaitei liepia įpjauti jai odą – išlipa gražus jaunikaikis¹⁴.

Šie trys variantai išoriškai nepanašūs į brolių Grimų rinkinio pasaką. Juose mergaitė žalčio / vėžio / gyvatės odą sudegina / įpjauja. Dviejuose variantuose vyras dingsta, ir tik viename iš gyvatės odos išlipęs jaunikaikis lieka su mergeite. Tekstuose nepasikartoja ir kitos brolių Grimų pasakai būdingos detalės: karalaitės žaidimas su kamuoliu, varlės pasisiūlymas ištraukti sviedinį iš šulinio už pažadą tekėti, neminimas ištikimas tarnas ir t. t.

Lenkų pasakų kataloge išskirtas tipas AT 440 *Karalaitis vėžys*, šiai rubrikai priskirta 14 publikuotų variantų¹⁵. Dėl sunkaus minėtos medžiagos prieinamumo pavyko patikrinti tik tris publikuotus variantus.

Visuose variantuose mergaitė žalčiui / rupūžei / vėžiui pažada tekėti už pasemtus kibirus vandens / už iš vandens ištrauktą žiedą / skarelę. Žaltys / rupūžė / vėžys ateina pas mergaitę ir reikalauja, kad jį įleistų, pamaitintų; lipa ant kėdės, stalo, į lėkštę, lovą. Naktį jis nusimeta odą ir virsta jaunikaikiu. Sudeginus odą, lieka vyras arba dingsta, žmona iškeliauja jo ieškoti¹⁶.

Apibendrinamojoje variantų anotacijoje nurodyta, kad yra tekstų, kuriuose pasakojama apie ištikimą tarną, lankais suveržta širdimi, bet konkrečių tekstų rasti nepavyko.

Latviškų pasakų kataloge tipui AT 440 priskirtas siužetas *Varlė jaunikis*. Jo užrašyta 10 variantų¹⁷.

Keli latviški tekstai turi daug bendrų bruožų su brolių Grimų rinkinyje skelbta pasaka: karalaitė žaidžia su auksiniu / deivės Laimės dovanotu kamuoliu; kamuolys

įkrinta į šulinį; varlė pažada ištraukti, jei karalaitė jai pasižadės. Varlė ateina į karalaitės namus, sekioja mergaitei iš paskos, valgo iš vienos lėkštės, gulasi į jos lovą. Karalaitė meta varlę į sieną – ji pavirsta karalaičiu¹⁸. Vienaime tekste yra minimas ištikimas liokajus, susijuošęs geležies lankais, kad neperlūžtų iš liūdesio¹⁹, todėl nenuostabu, kad prie vieno šių variantų yra pasakų rinkinio sudarytojo pastaba: „Gali būti, kad šita pasaka yra kilusi iš J. Zvaigžnytės išverstos Grimų pasakaitės, bet ji, be abejonės, jau yra virtusi liaudies kūrinium. Atsimenu, pats keletą kartų esu girdėjęs ją sekant“²⁰.

Įdomu, kad keturiuose variantuose vietoj varlės / rupūžės karalaitė pasižada baltam šuniukui. Šie tekstai iš pirmo žvilgsnio mažai kuo panašūs į brolių Grimų rinkinio pasaką: pamotės skriaudžiama našlaitė turi nešioti vandenį, už pagalbą pasižada baltam šuniukui, kuris tuoktuvių dieną virsta žmogumi²¹.

Apžvelgus lietuvių, latvių, rytų slavų ir lenkų pasakos anotacijas nacionaliniuose kataloguose bei konkrečius tekstus, galima teigti, kad visose šiose tautose AT 440 rubrikai (lietuvių – AT 425C) priskirta pasaka yra žinoma, variantai populiarūs ir gyvybingi, tai yra varijuoja.

Kitas žingsnis – tarp lietuviškų AT 425C tipui priskirtų variantų visų pirma ieškosime tekstų, išoriškai panašių į brolių Grimų rinkinyje paskelbtą variantą, kuriame karalaitė žaidžia aukso kamuoliu, ir jis įkrinta į šulinį. Varlė sakosi ištrauksianti kamuolį, jei karalaitė pažadės draugauti su ja, kartu valgyti ir miegoti. Karalaitė prižada; varlė ateina į rūmus – karalaitė turi tesėti pažadą. Varlei besirengiant lipti į lovą, karalaitė meta ją į sieną – varlė tampa karalaičiu. Atvažiuoja karieta su ištikimuoju Henriku, kurio širdis suveržta trimis geležies lankais. Jie sutrūkinėja, nes ponas jau išvaduotas²².

Tirdami publikuotų šaltinių poveikį pasakojamosios tautosakos tekstams, remsimės prof. Jurijaus Novikovo sukurta metodika šiai įtakai įrodyti. Metodika skirta rusiškų bylinų tyrimui, tačiau tinka ir pasakojamosios tautosakos tekstų analizei²³. Taikant šią metodiką, rekomenduojama kiekvieną variantą, kuris siejamas su publikuotu šaltiniu, vertinti plačiame kontekste. Tiriamas variantas sugretinamas su vietine pateikimo tradicija, įvertinamas pateikėjo repertuaras; ypač svarbu, ar jame yra ir daugiau literatūrinės kilmės tekstų. Patikimas knyginės kilmės teksto požymis yra unikalūs ar labai reti motyvai, detalės, formulės, išskiriančios tekstą iš tam pačiam siužetui priklausančių variantų. Perimtame tekste paprastai išlaikomi netradiciniai motyvai – jungtys, neįprastos detalės iš publikuoto teksto. Kai tekstas perimamas ne klausant, o skaitant, atsiranda būdingų žodžių ar posakių iškraipymų ir t. t.²⁴

Taigi variantai, paveikti publikuoto šaltinio, bendrame kontekste turėtų kontrastuoti. Viena šio kontrasto priežasčių lietuviškos pasakos variantuose – mergaitės santuoka su varle jaunikiumi. Vokiečių kalboje žodis „varlė“ (*ein Frosch*) yra vyriškosios giminės, taigi išeitų, kad mergaitės pažadas tekėti ir varlės virtimas karalaičiu yra logiški. Lietuvių, latvių, rytų slavų ir lenkų kalbose šis žodis yra moteriškosios giminės (liet. *varlė*, latv. *varde*, rus. *лягушка*, lenk. *żaba*). Tik viename latvių pasakos variante kalbama apie vyriškos lyties jaunikį rupūžę (latv. *krupis* ‘rupūžė’ yra vyriškosios giminės). Visai suprantama, kad lietuvių, latvių ir rytų slavų stebuklinių pasakų repertuaruose populiarus siužetas apie jaunuolio

vedybas su varle, kuri virsta karalaite (AT 402 *Varlė (pelė) nuotaka*). Varlė jaunikis lietuvių stebuklinėse pasakose nėra įprastas personažas, todėl pažiūrėsime, kaip AT 425C tipo variantuose įvairuoja gyvūno jaunikio personažas: našlaitė kibiru pasemia žaltį (LTR 398/243/) / žaltys įlenda į mergaitės marškinius (LTR 2441/649/) / žaltys padeda pasemti vandens, nesušlapinęs kibirų (LTR 783/474/, 2907/20/). Tėvas dukrai parveža jos trokštamą daiktą, už kurį turi atiduoti dukterį apžėlusiam žmogui (LTR 69/509/) / velniui (LTR 462/402/) / baidyklei (LTR 829/2/, 2147/15/) / raguotam žmogui (LTR 1208A/2/) / baisuokliui (LTR 452/29/) / kudliui (LTR 4638/217/) / baisiam ponui (LTR 381/120/) / lokiui arba meškai (LTR 450/60/, 1870/13/, 1228/21/, 280/1/, 3835/1129/, 5012/26/) / vilkui (LTR 5131/147/, 397/96/, 507/3/; LMD III 123/5/) / vilkui su karūna (LTR 4986/1/, 4995/15/) / baltam vilkui (LTR 1262/45/) / liūtui (LTR 462/423/) / milžinui (LTR 3148/238/) / devyngalviui (LTR 3525/15/, 2147/31/) / giltinei (LTR 260/43/, 262/109/) / verbliūdai (LTR 4475/108/).

Tik aštuoniuose variantuose mergaitė, kaip ir brolių Grimų rinkinio pasakoje, pažada tekėti už varlės: ji kalbasi su baisia žalia varle (LTR 5092/192) / varle (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/, 2019/1/, 3471/62/, 807/1250/) / geležine varle (LTR 364/1/). Vieno varianto, kuriame pasakojama apie varlę jaunikį, pradžioje mergos meta lazdas į tris puses. Kur lazdos nukris, ten jos ras kavalierius. Viena lazda nukrinta į krūmus, kuriuose tupi geležinė varlė (LTR 364/1/). Lietuvių variantams neįprasta pradžia galbūt yra kitos tradicijos poveikio rezultatas. Rusų ir baltarusių stebuklinėse pasakose dažnas motyvas, kai sūnūs šauna iš lanko į skirtingas puses. Kur nukris strėlė, ten jie ras ir savo nuotaką. Panašus motyvas yra viename latvių variante, kai trys seserys sviedžia lazdas, ir jaunėlės sesers mestą lazdą atneša varlė²⁵.

Antras retas kai kurių AT 425C rubrikai priskirtų variantų požymis – herojų vardai. Lietuvių stebuklinėms pasakoms būdingi bevardžiai herojai. Dažniausiai jie įvardijami kaip šeimos nariai: tėvas, motina, sesuo, brolis ar ypatingą socialinį statusą turintis personažas (elgeta, karalius, ponas ir pan.). Tuo tarpu kai kuriuose AT 425C variantuose mergaitės vardai įvairuoja: Mirutė (LTR 1201B/16/) / Marytė (LTR 1534/711/, 2884/14/) / Pulkerija (LTR 2715/8/) / Ramunė (LTR 4441/84/, 3783/398/, 3783/967/) / Rožė (LTR 3148/238/, 208/45/), arba visos seserys turi vardus: Anelė, Masia ir Ruzia (LTR 2219/74/). Viename variante karalaičiu virtusi varlė vadinama Vytu (LTR 2939/31/). Kadangi herojų vardai nėra dažni lietuvių pasakų tradicijoje, kyla klausimas, ar šie tekstai nėra literatūrinės ir kartu vėlyvesnės kilmės. Labai svarbu atkreipti dėmesį, kad brolių Grimų pasakoje karalaitė neturi vardo. Lietuvių pasakos variantuose nėra pasakojama ir apie ištikimo tarno širdį, suveržtą geležiniais lankais. Tik viename variante karalaičiui mergaitę atveža ir parveža ištikimas liokajus (LTR 5012/26/); keliuose variantuose karalaitė žaidžia su kamuoliu, kuris įkrinta į šulinį; varlė žada jį ištraukti, jei karalaitė už jos tekės (LTR 3471/62/, 807/1250/). Šiuo atveju būdingų detalių sakytiniuose variantuose yra per mažai, kad galėtume argumentuotai teigti brolių Grimų pasakos tiesioginį poveikį jiems.

Peršasi prielaida, kad gali būti dar vienas lietuvių pasakas galėjęs paveikti šaltinis, kurio siužeto pagrindą sudarytų brolių Grimų paskelbtos pasakos schema. Iš

tiesų tokiu šaltiniu galėtų būti 1959 m. publikuota literatūrinė A. Liobytės pasaka „Ramunė“²⁶, nes keliuose tautosakiniuose variantuose mergaitė vadinama Ramune (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/). Sugretinus tris variantus, kur varlė veikia kaip vyriškos lyties personažas, o mergaitė vadinama Ramune (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/), su literatūrine pasaka „Ramunė“, paaiškėja, kad šie tekstai yra gana tikslus jos pakartojimas, išlaikant neįprastus personažus, herojų vardus ir t. t.

Visuose trijuose variantuose Ramunė iš miško šaltinio sergančiam tėvui turi parnešti vandens. Mergaitei besemiant vandenį, išsoka didelė varlė ir reikalauja, kad ji už jos tekėtų (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/). Išgėręs šaltinio vandens, Ramunės tėvas pasveiksta (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/). Į namus atšokavusi varlė liepia Ramunei pripilti dubenį vandens, paduoti rankšluostį, paruošti valgyti, pakloti lovą (LTR 3783/398, 967/). Varlė prašo sviesto, medaus ir duonos / kiaušinių, šutinto pieno ir sviesto (LTR 4441/84/, 3783/967/). Naktį Ramunė nori pagaliu užmušti varlę (LTR 4441/84/). / Karalaitis sako, kad jei Ramunė būtų noriai už joėjusi, jis būtų likęs žmogumi (LTR 3783/398/) / jeigu būtų ištarusi nors vieną meilų žodį, jis tikrai būtų pasilikęs su ja (LTR 3783/967/). Karalaitis leidžia Ramunei eiti jo ieškoti tik tuo atveju, jei ji trejus metus nepaminės jo bloguoju (LTR 3783/967/). Karalaičiu virtusi varlė palieka žmoną, Ramunė jos ieško ir nakvoja karščių / šalčių / vėjų trobelėje. Ten senutė ją slepia po šluota / lova / puodu (LTR 4441/84/, 3783/398, 967/). Šalčiai, senelės sūnūs, užuodžia žmogaus kvapą; senelė paaiškina, kad taip kvepiąs avižų kisielius, nes žmonės avižas sėjantys rankomis (LTR 3783/398, 967/) / sūnūs karščiai karštu kvapu papučia bulves, ir jos iškepa (LTR 3783/967/). Ramunė iš samanėlių verpia šilko siūlus (LTR 3783/398/). Išleisdama senelė Ramunei duoda aukso kamuolį (LTR 4441/84/) / liepia nusipinti naujas vyželes ir padovanoja vištytę (LTR 3783/398/) / aukso verpstuką ir aukso stakles (LTR 3783/967/). Ramunės vyras yra žemėje, į kurią reikia eiti per ugnį ir gilią upę (LTR 4441/84/) / Neištikimojoje Žemėje, į kurią reikia eiti per verdančią upę ir peiliais nusagstyta tiltą (LTR 3783/398/) / Neišpildomo Noro Žemėje, į kurią reikia eiti per skustuvų tiltą ir verdančią upę (LTR 3783/967/). Senelės dovanota aukso vištelė sukvarkia, vėjai perneša Ramunę per upę (LTR 3783/398, 967/). Karalaitis sudegina užburta patalą (LTR 3783/398, 967/). Ragana apsižergia kažergą ir išdumia pro langą (LTR 3783/398, 967/).

Išvados

Sugretinus literatūrinės pasakos tekstą su trimis sakinės tradicijos variantais, galima teigti, kad jie yra paveikti literatūrinės pasakos „Ramunė“. Juose yra literatūrinei pasakai būdingos detalės, herojės vardas, lietuviškoms pasakoms nebūdingas personažas. Tautosakiniai variantai užrašyti vėliau (1965 ir 1972 m.), nei buvo publikuota A. Liobytės pasaka (1959), todėl tikėtina, kad pateikėjai pasaką pirma perskaitė knygoje, o vėliau atpasakojo tautosakos rinkėjams. Literatūrinę tekstų kilmę patvirtina ir skirtingos užrašymo vietos – Matiešonių kaimas Prienų rajone ir Geručių bei Pociūnų kaimai Pakruojo rajone. Galima teigti, kad pateikėjai publikuotą pasaką skaitė nepriklausomai vienas nuo kito. Pasaką pateikėjai galėjo perimti ir dėl jos artimumo žodinėje tradicijoje perduodamiems kūriniams, nes rašytoja literatūrinės

pasakas grindė tradiciniais pasakų motyvais ar net realiais variantais²⁷. Remiantis išvardytais argumentais, galima teigti, kad konkretus publikuotas šaltinis paveikė tautosakos tekstus, tačiau sunku įrodyti literatūrinės pasakos „Ramunė“ ryšį su brolių Grimų rinkinio pasaka „Karalaitis varlė, arba Geležinis Henrikas“. Taip pat sunkiai tikėtina, kad A. Liobytė varlės jaunikio personažą būtų perėmusi iš tautosakos tradicijos, nes tokių variantų tėra vos keletas. Taigi negalima atmesti ir prielaidos, kad neįprastas personažas A. Liobytės pasakoje galėjęs būti sukurtas ir nepriklausomai nuo brolių Grimų rinkinio.

¹ Юрүү Новиков. Былина и книга: Указатель зависимых от книги былинных текстов. Вильнюс, 1995, p. 5.

² *Broliai Grimai*. Vaikų ir namų pasakos, t. 1. Vilnius, 1999, p. 5–9.

³ *Bronislava Kerbelytė*. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, t. 1: Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos. Vilnius, 1999, p. 174–175.

⁴ Pasakos. Sakmės. Oracijos. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis; parengė B. Kerbelytė ir K. Viščinis. Vilnius, 1973, p. 309–313.

⁵ *Lina Valiukaitė*. Unikalus stebuklinės pasakos užrašymas. Saulė ir vėjų motina (AT 516B). – Tautosakos darbai, [t.] XIX (XXVI). Vilnius, 2003, p. 66–76.

⁶ Respondentas Xavier Cazali, 31 m.

⁷ *Bernardas Laueris*. Broliai Grimmai. Gyvenimas ir kūryba: [Paroda iš Kaselio brolių Grimmų muziejaus]. Vilnius, 1999, p. 8.

⁸ P vz., L. Röhrich. Wage es, den Frosch zu küssen. Das Grimmsche Märchen Nummer Eins in seinen Wandlungen. Köln, 1987. Studijoje pasaka analizuojama istoriniu, socialiniu ir psichologiniu aspektais, aptariamas galimas siužeto formavimasis ir variantų plitimas. Taip pat pateikiami istoriniai pasakos variantų plitimo bei užrašymo faktai: pasakos fragmentą apie varlę, tapusią karaliumi, Romos satyrikas Petronijus užrašė Nerono valdymo metais. Vokietijoje pirmasis fragmentas užrašytas lotyniškai 1300 m. pamokslininko Bertholdo von Regensburgo sudarytame rinkinyje „Rusticanus de sanctis“. Seniausia Europoje užrašyta pasaka apie varlę jaunikį yra rinkinyje „The Complaynt Os Scotland“ (1548). Žymiausias iki brolių Grimų rinkinio variantas užrašytas Prancūzijoje (*Madame de Beaumont*. La belle et la bête. 1757).

⁹ The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC No. 3). Translated and Enlarged by Stith Thompson. Second revision. Helsinki, 1964, p. 149–150.

¹⁰ *B. Kerbelytė*. Min. veik., p. 201–202.

¹¹ Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. Ленинград, 1979, p. 134.

¹² *Antoni Marcinkowski (Nowosielski)*. Lud ukraiński, jego pieśni, bajki, podania, klechdy, zabobony <...>. Zebrał i stosownemi uwagami objaśnił Antoni Nowosielski, t. 2. Wilno, 1857, p. 80–84.

¹³ Русское народное творчество в Башкирии. Под общ. ред. Э. Померанцевой. Уфа, 1957, p. 36–42; *Евдоким Романов*. Белорусский сборник. Вып. 4-ый. Могилёв, 1901, p. 416–426; *Елена Шастина*. Сказки Ленских берегов. Иркутск, 1971, p. 118–121; Пинежские сказки. Собраны и записаны Галиной Симиной. Архангельск, 1975, p. 21–25; *Michał Federowski*. Lud białoruski na Rusi Litewskiej, t. 2. Kraków, 1902, p. 172–174, 181–183.

¹⁴ Сказки Омской области. Записаны Анастасией Кожемякиной. Новосибирск, 1968, p. 58–60; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, т. 2: Малорусские сказки. Материалы и исследования, собранные П. Чубинским. Вологда, 1878, p. 444–445; *M. Federowski*. Min. veik., p. 184.

¹⁵ *Julian Krzyżanowski*. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym, t. 2. Wrocław, 1963, p. 138.

¹⁶ *Oskar Kolberg*. Dzieła wszystkie, t. 1: Pieśni ludu polskiego. Wrocław–Poznań, 1961, p. 295; t. 8, cz. 4: Krakowskie. Wrocław–Poznań, 1962, p. 161; t. 34, cz. 2: Chełmskie. Wrocław–Poznań, 1964, p. 104–106.

¹⁷ K. Arājs, A. Medne. Latviešu pasaku tipu rādītājs. Rīga, 1977, p. 68.

¹⁸ Latviešu pasakas un teikas. Pēc Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt), sēj. 4. Rīgā, 1927, p. 476–480.

¹⁹ Ten pat, p. 477.

²⁰ Ten pat, p. 476.

²¹ Ten pat, p. 480–485.

²² *Broliai Grimai*. Min. veik., p. 5–9.

²³ *Ю. А. Новиков*. Min. veik., p. 214.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Latviešu pasakas un teikas, p. 479.

²⁶ *Aldona Liobytė*. Ramunė. Vilnius, 1959.

²⁷ Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė: Publicistika, laiškai, atsiminimai. Parengė R. Z. Saukienė. Vilnius, 1995, p. 15.

FOLK TALES INFLUENCED BY THE PUBLISHED TEXTS

LINA VALIUKAITĖ

Summary

The subject of the present investigation is an interaction between the published folk tales collections and the folklore texts, in the process of which folk tales told by the informants get published as part of the collections, afterwards repeatedly finding their way back into the oral tradition. The author of the article purports obtaining arguments to prove the impact made by the tale “The Frog Prince or the Iron Heinrich” from the collection of the Grimm Brothers and the literary tale by Aldona Liobytė *Ramunė* [“Marguerite”] upon several folklore texts. The compared annotations from the national indices of Lithuanian (AT 425C), Latvian, East Slavonic and Polish (AT 440) folk tales and the texts themselves present evidence of this particular tale having been well known in all the above mentioned national traditions, its variants being popular and alive, i.e. acquiring variations. The impact made by the published sources upon the folk narrative texts is studied according to the methodology for proving such an impact, introduced by J. A. Novikov.

Thus, several variants of the Lithuanian folk tale, rather standing out in the general context, were discerned. These variants contain characteristic details of the literary tale by A. Liobytė, their female heroine is called Ramunė, and the personage of a bridegroom-frog apparently seems quite unusual for Lithuanian folk tales. These arguments present sufficient grounds to assert that several folklore texts recorded in Lithuania have been influenced by the literary tale *Ramunė*. Still, the direct impact of the tale from the Grimm Brothers collection onto the folk narrative variants appears much more difficult to prove, just like obtaining the reasoned proof of a link having existed between the literary tale *Ramunė* and the text from the Grimm Brothers collection. Yet it is also hard to imagine A. Liobytė borrowing the personage of the bridegroom-frog from the folklore tradition, as such variants are very few. Therefore an assumption of this strange personage in her literary tale having been created independently from the Grimm Brothers collection cannot be ultimately rejected.

Gauta 2005-03-03